

ZNANOST I RELIGIJA. POVIJEST MOGUĆEG SUSRETA*

PAOLA RICCI SINDONI

Università degli Studi di Messina
Piazza Pugliatti, 1
98122 Messina, Italija

Primljeno:
13. 7. 2006.

Pregledni
članak

UDK
215

Sažetak

Znanost i religija u naše su vrijeme odvojene jedna od druge. Članak promišlja o mogućnostima njihovoga mogućeg susreta. Poticaj za to su dostignuća i zaokret suvremene fizike i mistično iskustvo nekih vjernika. Svijest o promjenjivom i subjektivnom značenju prostorno-vremenskih koordinata kao i o relativnosti i provizornosti čovjekovih znanstvenih sposobnosti za opisivanje pojedinih nevidljivih pojava otvara mogućnost za nov susret znanosti i religije. Autorica taj novi mogući odnos ilustrira znanstvenim promatranjem subatomske svijeta i religioznim doživljajima kao što su npr. mistično doživljavanje Božjeg otajstva i njegove objave. To potvrđuje i govor današnje fizike, npr. o sudjelovateljskom svemiru, kao i mističari koji doživljavaju iskustvo misterija unutar osobnoga religioznog doživljavanja.

Ključne riječi: znanost i religija, fizika i mistika

Postoji jedna fascinantna metafora Ferdinanda Ebnera, koja može poslužiti kao vodič u misterioznom i očaravajućem susretu između znanstvenog istraživanja i religioznog iskustva: »Filozof i znanstvenik« – piše on u tekstu *Riječ je put* – »slični su dvama inženjerima koji, polazeći s dvije suprotne točke, izvode bušotine ispod jednog brda. Sve do danas nisu se nikad susreli.«¹ U toj perspektivi možemo misliti na to različito bušenje onoga brda koje je istina, upravo stoga što i traženje istine – slično kao i težak brdski put – zahtijeva askezu, napor, hod, žrtvu, ali pruža – kad se jednom stigne na vrh – prekrasan panoramski pogled.

Cilj je njihovom bušenju, koje se odvija u tami i nutrini, u srcu, u unutrašnjosti planine, prelaženje i na kraju, kao očekivani rezultat, pristup svjetlu, onoj strani

koja će konačno omogućiti komuniciranje između dviju strana i možda otvoriti daljnje i neočekivane puteve prema naprijed. Ebner nas u svakom slučaju upozorava: religiozan čovjek i znanstvenik ne samo da polaze s dviju različitih točaka, nego su, iako otvaraju prolaz i buše u istoj planini, izgleda osuđeni da se nikad ne susretnu.

Različita su i sredstva koja se rabe za postizanje cilja. Ali ne samo to. Čini se da svoj posao planiraju čitajući različite karte, tumačeći ustroj planine pomoću dvije različite inženjerske logike: jedan – vjernik kojega pokreće i potiče Duh koji ga vodi prema istini koju valja susresti, više negoli

* Naslov izvornika: *Scienza e religione. Storia di un possibile incontro*, u: »Itinerarium« 14(2006)32, 63-73.

1 F. EBNER, »La Parola è la via«, u: *Diario*, Anicia, Roma 1991, str. 34.

upoznati; drugi – znanstvenik, koji bolje vlada svojim projektom, zna da je smisao njegovoga razumskog i eksperimentalnog posla, usmjerenog prema proučavanju tajni prirode, u »funkcionalnosti« njegovih teorija, u uspješnom sluzenju podacima čije značenje ne valja tražiti izvan, nego unutar složenoga svijeta unutarnjih mehanizama prirode.²

Čini se da se i tumačenje ovih dvaju različitih iskustava zauvijek razdvaja u dva neovisna i posve odvojena načina poznavanja: s jedne strane intuitivno, a s druge konceptualno znanje.

U perspektivi religije javlja se uvjerenje da diskurzivna misao ne može ništa osim da ide »do granice«, tamo gdje se svi lingvistički i spoznajni izričaji usuđuju približiti, ne toliko da bi ispitivali i istraživali, koliko zato da slušaju i očekuju novosti o došašću, o Drugome koji dolazi.³

Odatle polazi onaj način mišljenja koji je zadržavanje duha unutar misterija, kontemplativno i intuitivno se uranjajući u njega, tako da se skrivena stvarnost pokaže u svojoj unutarnjoj istini.

U znanosti, naprotiv, izgleda prevladava uvjerenje da je misao mjesto optimaliziranja sposobnosti racionalnog promatranja stvarnosti i definiranja fizičke stvarnosti pomoću apstraktnih disciplina, pomoću kojih se može sučeljavati, klasificirati neizmjerana raznolikost oblika, ustroja i pojava koje nas okružuju. Čini se prema tome da se znanstvena spoznaja predstavlja kao sustav apstraktnih i simboličkih spoznaja – uglavnom matematičkih – koje su obilježene pravocrtnim i posljedičnim ustrojem, za razliku od intuitivne spoznaje koja je svojstvena religioznom čovjeku, koji po svojoj prirodi izgleda nesustavan. On istina napreduje na simboličan način (priznajući nemogućnost govora da izvijesti o onome što je proživio), ali upotrebljava sim-

bole i metafore ne zato da bi bolje klasificirao, nego da bi išao dalje, na nelinearan i neposljedičan način.

Prihvaćajući sada od religioznog iskustva ono mistično, koje se pojavljuje kao najradikalnije nasljedovanje i najvećim dijelom usmjerenom prema osobnom susretu s Apsolutnim, može se s Terezijom Avilskom reći da se treba »često vratiti na početak«⁴, napredujući amo-tamo, nikad ne misleći na duhovni život kao na zajednički skup događaja koji su sve upravljeniji i usmjereniji prema Dobru. Više nego *činiti*, valja *dopustiti* da u nama djeluje, kao što je to rekla Adrienne von Speyr⁵, *pretjerana* istina, ona koja mističara zadržava između jednostavnog i složenog vremena, svjetla i tame, tamo gdje zbog logičkih suprotnosti ekplodira svako područje smisla, zatvarajući vjernika unutar života Drugoga.⁶

Ako stvari doista tako stoje, ako Ebner ima stvarno pravo, naše bi se napredovanje trebalo zaustaviti ili bi valjalo nastojati razviti samo pravce toga neostvarenog susreta, ocrtavajući, u nekoj vrsti usporednih kolosijeka osuđenih da se nikad ne susretnu, različite prosljede, blistave i mračne etape tih dvaju podzemnih galerija koje su osuđene da, svaka za sebe, pronađu snop svjetlosti i istine.

Pa ipak, čini se da stvari ne stoje *stvarno* tako. To se može zahvaliti nevjerojatnoj epistemološkoj revoluciji koju je u dvadesetom stoljeću doživjela jedna specifična

2 W. HEISENBERG, *Fisica e filosofia*, Il Saggiatore, Milano 1961, str. 198.

3 Usp. B. FORTE, *In ascolto dell'Altro. Filosofia e Rivelazione*, Morcelliana, Brescia 1995, str. 32sl.

4 TERESA DI GESÙ, *Opere*, OCD, Roma 1985, str. 703.

5 A. V. SPEYR, *Il Verbo si fece carne. S. Giovanni. Esposizione contemplativa del suo vangelo*, Jaca Book, Milano 1982, str. 109sl.

6 Usp. M. DE CERTEAU, *Mai senza l'altro*, Qiqajon, Bose 1993, str. 8-15.

znanost – fizika – izazivajući je da, korak po korak, preispita svoje temeljne modele i svoje teoretske temelje, koji su se činili tako čvrsti i ukorijenjeni u stoljetnu tradiciju, bogatu otkrićima i napretkom, koja se pak trebala sučeliti sa subatomsom dimenzijom prirode, tamo gdje se kriju nezamislivi djelici stvarnosti, koje je nemoguće opisati osim koristeći intuitivnu i kontemplativnu spoznaju svojstvenu misticima.⁷

Stoga je moguće, iako uopćeno, uočiti taj fascinantan prijelaz koji se proteže od newtonovske mehanike do kvantne fizike, na tragu Einsteinovih, Bohrovih, Schrödingеровih, Heisenbergovih i drugih otkrića, prijelaz koji je još u tijeku, čije nevjerojatne teoretske spojeve nije definitivno prihvatila cjelokupna znanstvena zajednica, ali čija je zasluga svakako u ukazivanju svim drugim znanstvenim disciplinama na daljnje pravce koje valja prijeći. Nadilazeći na metodološkoj razini linearni i akumulativni matematičko-racionalni pravac, suvremena fizika predstavlja u određenom smislu metaforu sveukupne znanosti dvadesetog stoljeća, koja preispituje samu sebe i smisao svojih ciljeva te se nalazi, siromašna i nepokretna poput mistika, pred istinom prirode koja je nadilazi. Pokušajmo sada izblížega slijediti taj prijelaz.

U fizici se, kao što je poznato, spoznaja stječe pomoću procesa znanstvenog istraživanja koje se odvija – kao u svim drugim eksperimentalnim disciplinama – pomoću tri susedne faze. Prvo se u laboratoriju sakupe podaci koji se odnose na pojavu koju valja objasniti. U drugoj se fazi eksperimentalni podaci uspoređuju s matematičkim simbolima pomoću razrade sheme koja može točno povezati te simbole u skladu s jednom »teorijom«. Provjerljivost teorije ili, kao što bi to rekao Popper, njezina falsifikabilnost kasnije treba biti proširena i prevedena u zajednički govor, tj. treba

svima dokazati svoju istinu. Ta treća faza istraživanja i za same je fizičare nužni kriterij vrednovanja postignutog znanstvenog puta, siguran znak *istinitosti* teorije.⁸

Posljedičnost tih triju faza postiče se suvislo u klasičnoj fizici – galileiovskoj i newtonovskoj – čija je zadaća (od sredine 17. do početka 20. stoljeća) bila da zamisli materiju kao nepokretnu, potpuno različitu od promatrača, koji je uočava kao mnogovrsni i organizirani element, sve do utvrđivanja najmanje nedjeljive jedinice materije – *atoma*.

Složena arhitektura prirodnih pojava funkcionirala je kao ogroman stroj, kojemu je valjalo tražiti »temeljne zakone« podložne velikoj raznolikosti elemenata.⁹ Te pojave, koje su dio makroskopskog okruženja znanstvenika, izravno su bile pristupačne njihovom osjetnom iskustvu te ih je prema tome bilo lako klasificirati i racionalno dokumentirati pomoću uobičajenog govora i složenih apstraktnih procesa.

Pitanja o bitnoj naravi stvari ili, rečeno drugim riječima, o istini njihova očitovanja, nalaze odgovor u newtonovskom »mehanicističkom modelu« Svemira, koji je sve pojave svodio na *kretanje* i na interakciju čvrstih i nedjeljivih atoma, kao elemenata koji se ne mogu dalje umanjivati.

Teorije mehanicističke fizike temeljile su se na faktičnoj, mjerljivoj, količinskoj, klasificiranoj i analiziranoj istini, tako da se nikad nije sumnjalo da bi mogla postojati odstupanja ili razlike između tih teoretskih predstavljanja stvarnosti i same stvarnosti.¹⁰

⁷ E. CAPRA, *Il Tao della fisica*, Adelphi, Milano 1998, str. 145-165 *passim*.

⁸ Usp. J. R. OPPENHEIMER, *Scienza e pensiero comune*, Boringhieri, Torino 1965, str. 119-120.

⁹ Klasični tekst tradicionalnog poimanja mehanicke fizike je: I. NEWTON, *Principi matematici della filosofia naturale*, UTET, Torino 1995.

¹⁰ Usp. M. KLINE, *La matematica nella cultura occidentale*, Feltrinelli, Milano ³1982.

Ukratko, uvjerenje da su znanstveni pojmovi i simboli doista stvarnost, a ne njezin privremeni prikaz, tijekom stoljeća je vodio onaj dvosmisleni optimizam o pozitivnom napretku znanstvenih istraživanja koja napreduju iz otkrića u otkriće, kao i ona opasna zamka tehnicističke teorije, tj. one teorije koja je znanost postupno svela na njezinu čistu primjenjivost, tj. na njezinu tehnološku moć.¹¹

Skrovita bit materije pokazala je pred očima pažljivijih istraživača svoj nevjerojatni arhitektonski ustroj: ne samo da atom nije predstavljao najmanji nedjeljivi dio materije, nego je pokazivao svoj život, koji se ne može istražiti pomoću osjetilnih i razumskih sredstava spoznaje; složeni život koji se sastoji od *energije* i rastavljivih, sve manjih dijelova, koji su se istovremeno pojavljivali u raznim oblicima, sad kao sitne čestice, sad kao valovi.

Poteškoća u kontroliranju i u mjerenju tih novih obitelji temeljnih čestica nagnala je znanstvenike na traženje prije svega novog jezika i raznih riječi: *kvark* – naziv za teške čestice, *leptoni* – za one lagane, *bosoni* – za označavanje sila koje te dijelove drže ujedinjene.¹²

Budući da se više ne može govoriti o »elementima« kao o atomskim »stanjima«, morao se izmisliti nov sustav kvantnih brojeva koji mogu mjeriti elektronske putanje kojima vrtoglavo kruže te beskrajno sitne subatomske čestice, u vremenu koje se naziva »čestična sekunda« i odgovara našem decimalnom vremenu: nula zarez dvadeset tri puta nula sekunde.¹³

Taj nevjerojatni submikroskopski svijet, koji nadilazi osjetilne opažaje, ukazao je na ne samo neprikladnost klasičnih racionalnih modela, nego – kao što smo vidjeli – i samoga govora, koji više ne može izvoditi zaključke o analiziranim pojavama prema kanonima klasične matematike, ne-

go se mora osposobiti za »drugачiji« način tumačenja istine u tom složenom svijetu.

Postoji međutim još nešto više: ustroj atoma, koji se u svom cijepanju sastoji od elektrona i od dijelova jezgre (protoni, neutroni i oko dvije stotine uočenih subatomske čestice), predstavlja u svojoj cjelini takozvani »promatrani sustav« (onaj koji je bio *predmet* klasične fizike) koji u kvantnoj fizici zahtijeva drugačije metodološke postupke ogromnih epistemoloških posljedica.

Kao što su dokazali osobito Bohr i Heisenberg, valjalo je prijeći iz »promatranog sustava« u »promatrački sustav«, tj. sustav koji vodi računa o različitim porukama koje subatomske čestice upućuju istraživaču ili skupinama istraživača. Valja naime predvidjeti pojavu bezbrojnih i proturječnih signala koje dobivaju različiti znanstvenici i koji se zbog toga mogu opisati jedino izričajima vjerojatnosti i pomoću statističkih formulacija, upravo stoga što nije moguće predvidjeti promatrani subatomske *oblik*, koji se neprekidno mijenja u skladu s promjenama okruženja i motrišta istraživača ili raznih skupina istraživača.¹⁴ Riječju, tom složenom subatomskom ustroju, koji pokreću snažni oblici kretanja i energije iz trena u tren mijenjajući njegov oblik i mjeru, može se približiti i promatrati ga jedino pod uvjetom da stvarno dođe

¹¹ O tim temeljnim načinima primjene znanosti u kulturalnim modelima na kraju stoljeća, usp. misao jednog fizičara: C. F. von WEIZSÄCKER, *L'uomo nella sua storia. Una sintesi unificatrice del pensiero scientifico, filosofico e politico sullo sfondo della tematica religiosa*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1994.

¹² Usp. P. DAVIES, *La nuova fisica*, Bollati Boringhieri, Torino 1992.

¹³ K. W. FORD, *Il mondo delle particelle elementari*, Mondadori, Milano 1975.

¹⁴ N. BOHR, *Teoria dell'atomo e conoscenza umana*, Bollati Boringhieri, Torino 1961.

do »interakcije«, do razmjene između onoga tko promatra i promatranog predmeta.

Nije stoga slučajno da se u današnjoj kvantnoj fizici više ne govori o »teorijama« nego o »interakcijama« ili o interaktivnim procesima. Heisenberg u vezi s time kaže:

»U modernoj fizici svijet više nije podijeljen u različite skupine predmeta, nego u različite skupine povezanosti. Ono što se može razlikovati jest vrsta povezanosti koja je od prvotne važnosti u određenoj pojavi. *Svijet izgleda poput složenog skupa događaja*, u kojemu se izmjenjuju, pretežu ili spajaju raznovrsni odnosi, određujući tako ustroj svega.«¹⁵

Tako se tumači zašto npr. u CERN-u u Ženevi, u laboratoriju za fizikalna istraživanja radi šest tisuća fizičara koji dolaze s pet stotina sveučilišta iz osamdeset raznih nacija kako bi proučavali i pokušali opisati daljnju vrlo malu česticu materije, nazvanu »Higgsov boson« (takozvana *Božja čestica*), koju je još teško izdvojiti, iako ju se ubrzava do vrlo visokih energija, gdje se dijeli kako bi izazvala daljnje elektromagnetske i nuklearne procese. Tu ona, kako se čini, nastoji uočiti i izdvojiti onu fizičku prazninu, takozvanu *antimateriju*, onu vrstu crne rupe pune energije od koje potječe Svemir.¹⁶

Kao što je lako zamisliti, taj novi zao-kret suvremene fizike podržava i opravdava glasovita Einsteinova teorija relativnosti, od koje se isplati navesti barem neku primjenu koja će bolje poslužiti našoj temi. Kad se jednom ustanovi da masa nekoga tijela nije pridružena – kao što je to mislila klasična fizika – nekoj »stvari« od koje su načinjene sve stvari, te da ta ista masa nema ništa s bilo kakvom supstancijom jer je *oblik energije*, tada uobičajene kategorije vremena i prostora, u koje smo smještali razne bitne pojave, više ne vrijede.¹⁷

Budući da se morala napustiti ideja prema kojoj sustav prostorno-vremenskih koordinata ima nepromjenjivo i objektivno značenje, javilo se uvjerenje da su prostor i vrijeme različito povezani u četverodimenzionalni *kontinuum*, unutar kojega je vrijeme gubilo svoje apsolutno obilježje vremenskoga tijeka. Čini se da su na toj novoj temeljnoj jedinici bolje opisane i prikazane čestice koje su dobivene cijepanjem atoma, gotovo kao da je istovremeno postojanje sile i materije u njima npr. provjerljivo jedino »na višoj razini«, u jednoj drugoj dimenziji, »jer je relativističko prostor-vrijeme u sebi bitno dinamička stvarnost u kojoj su predmeti ujedno i *proces*, a svi su oblici *dinamičke konfiguracije*«¹⁸.

Pozorni promatrači, koji se kreću brzinom različitom od promatranih događaja, tako će te događaje rasporediti u različitom vremenskom slijedu. U tom slučaju dva događaja koja neki promatrač vidi kao istovremene, mogu se zapravo dogoditi u različitom vremenskom slijedu za druge promatrače.¹⁹

Netočnost ili, bolje rečeno, neodređenost, zajedno sa sviješću o relativnom i privremenom obilježju naše znanstvene sposobnosti za opisivanje subatomske pojave, čini se da u korijenu mijenja i samu ideju »razumske spoznaje«. Gotovo da se sve više nameće pojam »razuma« koji se više ne promatra kao neosobnu i spekulativnu sposobnost, koja gradi pojmove, modele i ideje, nego kao mjesto u kojemu se, pred fizičkim svijetom, shvaća, prihvaća, očekuje očitovanje mnogostrukosti pojava.

¹⁵ W. HEISENBERG, *Fisica e filosofia*, nav. dj., str. 109-110. (Kurziv je autoričin!)

¹⁶ S. HAWKING, *Inizio del tempo e fine della fisica*, Mondadori, Milano 1992.

¹⁷ Usp. A. EINSTEIN, *Pensieri degli anni difficili*, Boringhieri, Torino 1950.

¹⁸ E. CAPRA, *Il Tao della fisica*, nav. dj., str. 171.

¹⁹ *Isto*, str. 198-199.

Njemački izraz *Vernunft* (*um, razum*) bolje izriče ton toga preokreta smisla: *Vernunft* dolazi od *vernehmen* što znači čuti, razumjeti; sve su to glagolski izrazi koji izriču receptivno obilježje misli, čovjekovu sposobnost da iščekuje više negoli da tvrdi, da susretne više negoli da pojmovno odredi.²⁰

To ponajprije stoga što ograničenje u fizici nema ništa s nesavršenošću mjernih tehnika, nego je ograničenje »načelo koje pripada atomskoj stvarnosti«, kao što tvrdi Heisenberg sa svojim načelom indeterminiranosti, koje utvrđuje kako se dvije čestice materije ne mogu istovremeno i točno mjeriti.²¹

Uobičajeni govor ovdje čini se izriče svu svoju krizu, koja ima neizbježan utjecaj na epistemološki temelj znanosti. »Kao da nam nedostaje zemlje pod nogama« – podsjećao je Einstein – »i kao da se nigdje ne vidi čvrsta točka na kojoj bismo mogli graditi.«²²

Zbog valne naravi subatomske čestice, očima fizičara se nametao nevjerovatan pokret energije, koja je dinamično »smještena« u gusti lanac čije se međupovezanosti koje su izložene promjenama, protežu, kako je to rekao Kurt Ford, u »neprotumačivu mrežu«.²³

Začudujuća je činjenica da švicarska mističarka iz 20. st., Adrienne von Speyr, govori o »svetosti« koja je svojstvena *communio Ecclesiae* kao o velikoj mreži koja međusobno sinergijski djeluje s, kako to ona doslovno kaže, »nezadrživim i silnim Božjim životnim duhom«.²⁴ I prema Editi Stein, *Duhovni spjev* Ivana od Križa izriče božanski ples i žamor, koji (na drugi način) izriče istinu Božjeg otajstva i njegove objave.²⁵ »Zar bih se ja, kukac koji pleše tobom obasjan, usudio ponovno te oživititi?« pita se jedan drugi mistik²⁶, kao da ljubav uzdiže duh iznad sfere strahopoštovanja i klanjanja, prema dimenziji smijeha i ljubavne igre. U vezi s time valja se prisjetiti često navođene epizode iz *Života* Terezije Avil-

ske, koja je začudila susestre kada je, urođena u radost uzrokovanu blagdanom »prikazanja u Hramu«, izašla na samostanski hodnik plešući i pjevajući.²⁷

Pleše poput ogromne energije koja se neobjašnjivo i nekontrolirano »komeša«, kao što se to kaže znanstvenim rječnikom, i što je više ograničena na manje područje prostora-vremena, to oslobađa veće količine energije.²⁸ Poput onih mistika, okupljenih u skućenom prostoru svojih ćelija i otvorenih unutar Božjeg misterija, sposobnih da i oni, približnim i simboličnim govorom, izraze *surplus* Božjega života, koji, kad ga se jednom susretne, objavljuje svoju duboku tajnu, svoju istinu.

U svakom je slučaju teško da se mistici osjete dužnima pojmovno priopćiti tu poruku; oni radije pričaju o tom »stavljanju u odnos« s Bogom, tako da ih se nikad ne shvaća kao objektivne i nepristrane promatrače, nego kao sudionike događaja koji ih iznutra obuzima i koji se ne shvaća kao nešto što je *izvan* njih, nego kao nešto što ih čini se prožima, kao što često ponavlja Edit Stein.²⁹

²⁰ F. EBNER, *La Parola e le realtà spirituali. Frammenti pneumatologici*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1998, str. 212-214.

²¹ W. HEISENBERG, *Fisica e filosofia*, nav. dj., str. 63.

²² P. A. SCHILLP (ur.), *A. Einstein scienziato e filosofo*, Boringhieri, Torino 1958, str. 25.

²³ K. W. FORD, *Il mondo delle particelle elementari*, nav. dj., str. 219.

²⁴ A. von SPEYER, *Das Fischernetz*, neobjavljeno djelo koje se navodi u: H. U. von BALTHASAR, *Adrienne von Speyr. Mistica aggettiva*, Jaca Book, Milano 1975, str. 46-48.

²⁵ E. STEIN, *Scientia crucis. Studio su S. Giovanni della Croce*, OCD, Roma 1998, str. 241-273.

²⁶ A. T. WATTS, *Il Dio visibile. Cristianesimo e misticismo*, Bompiani, Milano 1995, str. 132.

²⁷ TERESA DI GESÙ, *Opere*, nav. dj., str. 1518.

²⁸ I. STEWART, *Dio gioca a dadi?*, Bollati Boringhieri, Torino 1993, str. 210-234.

²⁹ E. STEIN, *Sui sentieri della verità*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1991, str. 283 sl. O toj temi usp. i moje djelo: *Filosofia e preghiera mistica nel '900*, EDB, Bologna 1997.

Njezine riječi iznimno dobro potvrđuje nuklearni fizičar John Wheeler koji, govoreći o odnosu između elektrona i njegovih mjerenja, ovako zaključuje: »Želi li se opisati ono što se dogodilo, valja isključiti staru riječ 'promatrač' i zamijeniti je novim izričajem 'sudjelovatelj'. U određenom smislu *Svemir je sudjelovateljski Svemir*.«³⁰

Čini se kao da je taj izričaj preuzet iz sjajnog razmišljanja Teilharda de Chardina kad opisuje evolucijski pokret materije i duha unutar »noosfere«, onostrane dimenziji Svemira kojoj teži cjelokupna istina uglavljena u Kristu (*Ef* 1,10).³¹ Uostalom, uvjerenje je sveukupne mistike, posebice one dvadesetoga stoljeća, da je istina Boga ne samo osobni odnos nego i životno i dinamičko sudjelovanje.

Riječju, mistici koji u relacijskom ključu čitaju svoje religiozno iskustvo, skloni su promatrati problem istine ne na spoznajni ili shvatljiv način nego kao ono što je sastavni dio lika Isusa Krista.³² On se naimetako kvalificirao, povezujući svoje biti *Istina* sa svojim predstavljanjem kao *Put* i *Život*. Istinski živjeti Kristov put znači ući u zajedništvo i u sudjelovanje trojstvenoga života, gdje se međuosobni odnos između Oca, Sina i Duha izražava u nezasluženom dostojanstvu prekomjerne ljubavi, kao što se izražava von Speyr³³, ukazujući mističaru da nije on taj koji uključuje Boga u svoj život, nego je Bog sâm onaj koji ga čini sudionikom svog otajstva trojstvene ljubavi.

Mistika 20. stoljeća, posebice ona koju izriču katolički vjernici, izmiče panteističkoj napasti istočnjačkog obilježja, onoj u kojoj se Bog i ta osoba gube u nekoj vrsti iščezavajućeg spiritualizma, unutar kojega i prirodna sudjeluje u tom kozmičkom zajedništvu.

Ako trojstvenu istinu mističari shvaćaju kao sudjelovanje, posljedično se i unutar života Crkve treba moći izraziti ta korralna dimenzija, koja je pokret izdisanja i

udisanja onog nužnog kisika koji svima daruje dah u relacijskom i osobnom obliku. Upravo stoga što je mistik postavljen u srce Crkve, traži – zamjećuje to E. Stein³⁴ – da se ne treba zatvoriti u svoj vlastiti unutarnji svijet, nego da postane, da tako kažemo, pokretačka crpka životne energije u crkvenoj zajednici, zbog čega se darovi dani mističaru označuju kao *crkvena karizma*, služenje koje je priopćeno cijeloj Crkvi i u kojemu cijela Crkva sudjeluje.³⁵

Nije li to smisao *communio sanctorum*, tog interaktivnog komuniciranja milosti koji se, poput nepredvidljive energije subatomske čestice prenosi u raznim oblicima i perspektivama, te se čini čak paradoksalan logici svakodnevnog govora? Neće li se na kraju mistik i znanstvenik, koji su počeli bušiti sa suprotnih strana istoga brda, ne samo sučeliti nego i susresti?

Izgledalo bi da će biti tako, iako se – valja to pojasniti – svaki put ne može shvatiti ili zamijeniti pomoću drugoga, niti se mogu svesti jedan na drugoga, premda se čini da su oba nužna i sposobna otkriti, pomoću različitih tonaliteta, svjetlo misterija. Parafrazirajući drevnu kinesku poslovicu, može se reći da mistici shvaćaju korijene istine, ali ne njezine grane, dok znanstvenici poznaju njezine grane, ali ne i korijene.³⁶

³⁰ Citirano prema: E. CAPRA, *Il Tao della fisica*, nav. dj., str. 161.

³¹ P. TEILHARD DE CHARDIN, *Il fenomeno umano*, Il Saggiatore, Milano 1968, str. 337-338.

³² Usp. C. A. BERNARD (ur.), *La mistica e le mistiche*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1996.

³³ A. von SPEYR, *La luce e le immagini*, Jaca Book, Milano 1995, str. 91-97.

³⁴ E. STEIN, *Sui sentieri della verità*, nav. dj., str. 215-230.

³⁵ O tom izvornom vidu crkvene mistike usporedi moje djelo: *Adrienne von Speyr. Storia di una esistenza teologica*, SEI, Torino 1996, str. 125-153.

³⁶ Citirano prema E. CAPRA, *Il Tao della fisica*, nav. dj., str. 355.

Prema tome, istina i njezin misterij pojavljuju se pred čovjekovim korjenitim iskustvom, bilo unutar znanstvenog istraživanja, bilo unutar religioznog doživljavanja. Tamo gdje misterij ne kazuje samo spoznajnu krizu, nego mjesto u kojemu ono što se predstavlja u području promatrač-promatrani nužno upućuje na ono što je »drugo«, na ono što se po svojoj naravi čini neraspoloživo da bude razumljeno.

Ako se u ovom kratkom članku nije moglo podrobno pokazati *kako* su se dogodile te korjenite promjene u 20. st., i na području fizike i na području mistike, možemo se na kraju pokušati upitati *zašto* su se zapravo putevi fizičara i mistika, koji su na prvi pogled izgledali bez ikakve korelacije, stvarno ukrstili. Gotovo da čestice materije u interakciji, kao i međuosobna komunikacija mističara s drugima i s njego-

vim Bogom, treba da zajedno predlože nečuvenu naknadnu istinu, onu koja će ekonomske i društvene strukture potaknuti na novo preispitivanje njihovih načela, koja su također pozvana na ta nova, korjenita premišljanja. Vrednote kao što su sudjelovanje, interakcija, dinamički život, osobni odnos, propast tehnoloških i sveobuhvatnih spoznajnih zahtjeva, trebaju moći proniknuti složenost i sve slojeve pluralističkog života, tamo gdje su u pitanju istina pravde i sudbina preživljavanja svih naroda Zemlje.

Možda je to ono što nalazimo »s onu stranu« one bušotine kojom se probilo brdo, kao što se to kaže u snažnoj Ebnerovoj metafori. Riječ je o neizbježnom i očaravajućem poslu koji je još uvijek pred nama sa svim svojim zahtjevima za zalaganjem i odgovornošću.